

МЕТОДОЛОГІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ ЯК НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

METHODOLOGY OF INSTITUTIONALISM AS SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATION OF REGULATION OF THE ECONOMY

УДК 330.34

Колупаєва І.В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті обґрунтовано необхідність формування та розвитку інституціонального середовища як основи державного регулювання економіки та забезпечення ефективності реформ. Розглянуто інститут соціального партнерства як дієвий механізм функціонування громадянського суспільства та забезпечення функціонування інститутів. Проаналізовано роль держави у формуванні інституційного середовища та забезпечення його якості.

Ключові слова: інституціоналізм, державне регулювання економіки, регуляторна політика, дерегуляція, соціальне партнерство.

В статье обоснована необходимость формирования и развития институциональной среды как основы государственного регулирования экономики и обеспечения эффективности реформ. Рассмотрен институт социального партнерства как действенный

механизм функционирования гражданского общества и обеспечения функционирования институтов.

Ключевые слова: институционализм, государственное регулирование экономики, регуляторная политика, дерегулирование, социальное партнерство.

The necessity of formation and development of institution environment as foundation of the state regulation of the economy and provision of effectiveness of reforms are grounded. Institute of social partnership as an effective mechanism of the functioning of civil society and institutions is considered. The role of the state in the information of institutional environment and assurance of its quality are analyzed.

Key words: institutionalism, state regulation of the economy, regulatory policy, deregulation, social partnership.

Постановка проблеми. Сталій розвиток економіки неможливо уявити собі без глибинних змін усієї економічної системи. Для дослідження напрямів та механізмів реалізації регуляторної політики держави ефективним є застосування методології інституціоналізму, яка має комплексний та системний характер і дає змогу проаналізувати певний процес через низку об'єктивних чинників, детермінантів, еволюційних закономірностей та особливостей розвитку національної економіки. Отже, набуває актуальності обґрунтування необхідності застосування методології інституціоналізму як науково-теоретичного підґрунтя державного регулювання економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У закордонних та вітчизняних доробках можна знайти праці, присвячені методології інституціоналізму. Д. Норт [1] аналізує інституційні зміни і функціонування економіки; О.А. Гриценко [2] визначає місце держави в інституційному середовищі; О.О. Прутська [3] розглядає економічну поведінку на основі інституціонального підходу; О.В. Носова [4] досліджує напрями розвитку інституційного реформування у пострадянських країнах; Т.В. Голикова та В.П. Мельник [5] аналізують дерегулювання як спосіб підвищення якості інституційного середовища та ін. Потребує подальшого дослідження питання актуалізації формування інституційного забезпечення державного регулювання економіки.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності застосування методології інституціоналізму як науково-теоретичної основи регулювання економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових джерел виявив значний науково-практичний інтерес до теорії інституціоналізму та

її застосування для дослідження сучасних економічних проблем державного регулювання.

Одним із головних суб'єктів інституціонального середовища є держава, яка через свої функції забезпечує економічну, соціальну, адміністративну та іншу діяльність. «Будучи інститутом особливого роду, держава створює інституційний корсет, що підтримує ринкове середовище в необхідній формі» [2, с. 78]. Значну роль у формуванні інституціональної системи відіграє держава, а якість інституційного середовища визначається державною регуляторною політикою.

Аналізуючи економічну парадигму формування інноваційного розвитку, Н.А. Мамонтова [6, с. 76] зазначає, що «слабким місцем сучасної парадигми є не помилкові методи дослідження, а занадто спрощене уявлення про об'єкт дослідження». Отже, для визначення сучасної парадигми регуляторної політики держави необхідним є глибинний аналіз інститутів, норм, принципів із позиції їх історичного розвитку. Саме це дасть змогу знайти необхідні засоби, методи, інструменти для ефективного державного регулювання економіки.

Найбільш узагальнену концепцію інститутів представив Д. Норт, який виділив такі групи:

- неформальні обмеження (традиції, звички, соціальні умовності);
- формальні правила (законодавчі та адміністративні акти, судові рішення);
- механізми примусу, які забезпечують дотримання правил (судові органи, органи правопорядку тощо) [1].

Важлива роль серед інститутів належить саме власності, адже форма власності визначає взаємовідносини між суб'єктами у суспільстві. Аналіз

наукових джерел дослідження методології інституціоналізму показав, що до основних інститутів належать: традиції, звички, релігія, власність, сім'я, ментальність, культура тощо. У сучасному розумінні в поняття інституту входять також організації, установи, які займаються регуляторною діяльністю у межах своїх компетенцій. Головним органом виступає Державна регуляторна служба України.

Інститути середовища зменшують невизначеність шляхом устанавлення сталої структурної взаємодії між людьми [1]. Отже, всі інститути діють у суспільстві у тісному зв'язку і мають урахувати інтереси всіх суб'єктів суспільства. Слід зазначити, що інститути дають підґрунтя для розуміння історичного процесу економічного об'єкту (процесу) та для вибору найбільш ефективних інструментів та засобів регулювання економіки.

Не враховувати цього в процесі трансформаційних змін і реформ неможливо, а ігнорування погрожує провалом цілей та завдань політики [7, с. 4].

Погоджуємося з думкою О.В. Носової, яка зазначила, що «потенційні можливості економічного зростання держави, досягнення більш високих темпів рівня економічного та соціального розвитку залежать більше від інститутів» [4, с. 261–262]. Інститути визначають основу та є більш важливими для забезпечення ефективної економічної політики, ніж параметри, які задаються зовнішнім середови-

щем в умовах глобалізації. На рис. 1 узагальнено інститути та інструменти регулювання економікою.

Важливим, на нашу думку, є виокремлення інституту соціального партнерства, що запропонувала Н.В. Оленцевич, зазначивши: «Соціальне партнерство може служити дієвим інструментом поєднання економічної ефективності та соціальної справедливості у суспільстві... Визначальну роль тут має відігравати виважена адекватна політика держави, направлена на сприяння розвитку соціального діалогу» [8, с. 466–467]. Соціальне партнерство потрібно розглядати як реальний механізм створення і функціонування громадянського суспільства, де служіння-управління в рамках устанавлених суспільством правил гри є засобом сталого національного розвитку і згуртування та збагачення різноманітних та самоцінних форм та елементів задля цього розвитку.

Формування та подальший розвиток інститутів залежить від економічних реформ, що проводяться. Проблеми реформ в Україні полягають у недостатній увазі щодо питання про роль держави у створенні та забезпеченні функціонування інститутів.

Конкретні дії держави повинні визначатися національною специфікою і станом економіки в кожний певний момент. Процес адаптації випробуваних в інших країнах інститутів до нових умов відбувається в різних країнах із різною швидкістю й ефективністю [3, с. 221].

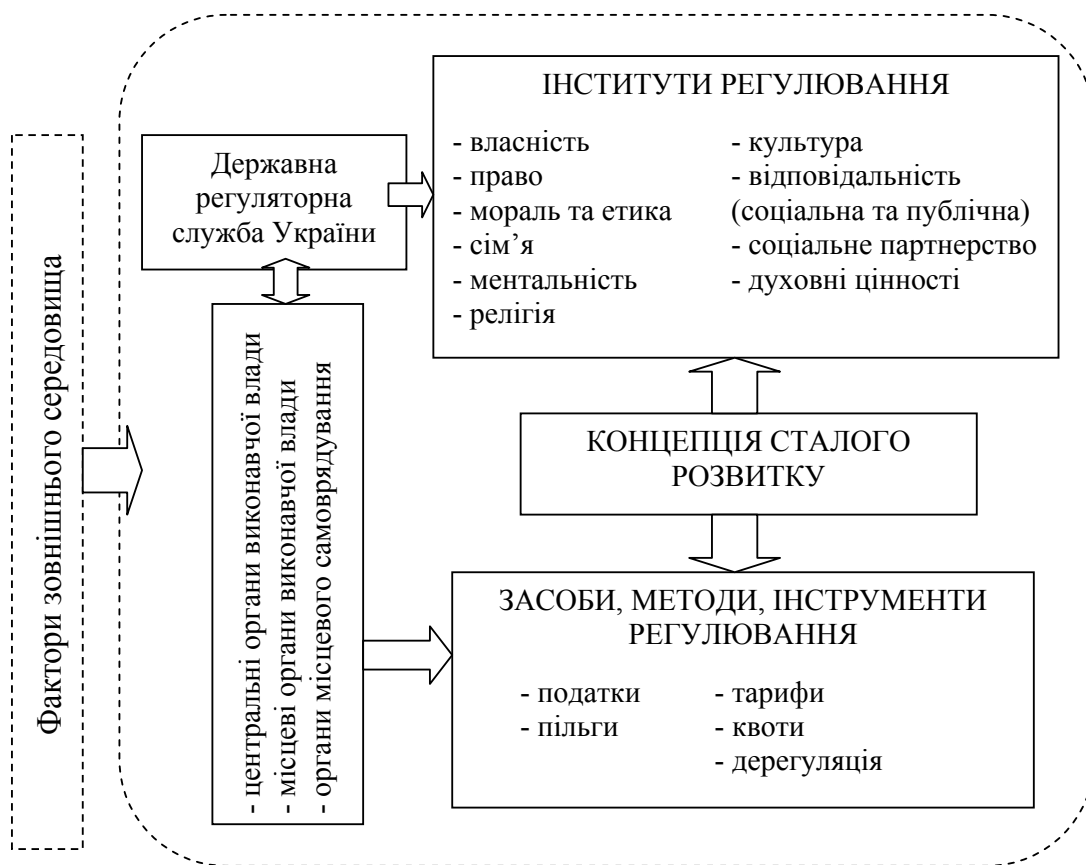

Рис. 1. Науково-теоретична основа регулювання економіки на основі інституціоналізму

Дії держави щодо забезпечення функціонування інститутів мають ґрунтуватися на ідеології служіння народу, інтересам громадян, що може бути забезпечено через механізм соціального партнерства.

О.О. Прутська зазначила, що «одним із механізмів забезпечення зворотного зв'язку в економіці повинен бути інститут відповідальності. Наявність інституту відповідальності сприяє не тільки тому, щоб підприємці підходили до ведення бізнесу з усією серйозністю, з урахуванням інтересів і очікувань контрагентів, а й і відповідно до встановлених державою правил» [3, с. 139]. Необхідно підкреслити, що тут має бути не тільки соціальна відповідальність, а й публічна відповідальність – відповідальність органів влади за порушення захисту інтересів та прав людини та суб'єктів господарювання.

Отже, під час розробки економічної стратегії сталого розвитку України слід визначити соціальне партнерство як найважливіший пріоритет і механізм накопичення і реалізації економічного і соціально-культурного потенціалу нації. За допомогою об'єднання ідей, зусиль, ресурсів різних господарюючих суб'єктів потрібно вирішувати найгостріші та найактуальніші соціально-економічні проблеми підвищення добробуту нації.

Погоджуємося з думкою А.В. Яцюк, яка стверджує, що «держава має відігравати координуючу та консолідуючу роль, виступати суб'єктом формування необхідних інститутів, бути творцем середовища для вільного інформаційного обміну між соціальними групами і бути гарантом захисту прав людини і належного функціонування інститутів, які забезпечують їх реалізацію» [7, с. 9].

Для формування парадигми соціально-економічного розвитку країни, основаної на забезпеченні сталого розвитку економіки з урахуванням інтеграційних процесів, набувають актуальності важелі (інструменти, засоби) державного регулювання економіки. Основними інструментами регуляторної політики держави стають такі традиційні інструменти, як податки, тарифи, квоти, пільги тощо. Важелі регулювання мають бути направлені на захист та підтримку національної економіки, яка трансформується. Необхідно також звернути увагу на нові засоби регулювання економіки.

Так, інституційне становлення у Польщі показало, що важливим стало «надання значної незалежності основній частині економічних суб'єктів, збільшення автономності державних підприємств за обмеження державного втручання» [4, с. 267].

Інституційні бар'єри, які характерні для економіки України, негативно впливають на ефективність діяльності суб'єктів господарювання зокрема та економіки в цілому. «Україна паралізована величезним обсягом регулювання» [9]. За даними рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business, Україна посіла 87-е місце [10]. Позиція в рейтингу

дещо покращилася, проте залишається все ж таки низькою. Значна бюрократизація стає однією з основних перешкод для економічного розвитку та умов ведення бізнесу в Україні. Відносини влади та бізнесу не знаходяться у колі соціального партнерства. Обтяжливі перевірки, встановлення обмежень на ведення підприємницької діяльності стримують соціально-економічний розвиток країни.

Закордонний досвід у сфері провадження регуляторної політики держави свідчить про необхідність скасування таких бар'єрів. Очевидно, що в різних країнах різні політичні та економічні умови, кожна країна пройшла свою унікальну історію розвитку, отже, і дерегулювання має носити особливий характер. «Послідовна, систематична та прозора дерегуляція – це найдієвіший метод для виявлення та усунення руйнівних регуляторних норм, які блокують розвиток економіки та відлякують міжнародних інвесторів» [9].

В Україні була спроба запровадити «регуляторну гільйотину» (прискорений перегляд регуляторних актів) у 2005, 2008, та 2011 рр. За результатами громадського моніторингу реформа дерегулювання підприємницької діяльності шляхом проведення прискореного перегляду регуляторних актів, прийнятих органами та посадовими особами місцевого самоврядування, у 2011 р. зазнала фіаско [10, с. 89].

Факторами, які негативно вплинули на проведення даної реформи визначено такі:

- невинновданно скорочений термін проведення прискореного перегляду;
- відсутність належного матеріально-технічного забезпечення органів місцевого самоврядування;
- значний обсяг документів, що мають бути переглянуті в процесі проведення «регуляторної гільйотини»;
- брак досвідчених фахівців з упровадження державної регуляторної політики;
- відсутність об'єднань підприємців, наукових установ та профільних громадських організацій у селах, селищах та малих містах та ін. [10, с. 88].

Результатом будь-якої реформи має бути створена ефективна економічна система, яка так і не сформувалася в Україні. «Український досвід проведення реформ вражає втраченими можливостями» [10, с. 84].

Необхідно підкреслити, що під час проведення реформи 2011 р. держава не створила умови для інституційного та організаційного забезпечення, що призвело не тільки до провалу реформи, а й не створило сприятливі передумови для майбутніх перетворень.

Сьогодні значний досвід розробки реформи дерегулювання економічної системи доступний і може бути застосований в українських реаліях. Використання закордонного досвіду проведення реформ потребує імплементації до умов національної економіки.

На нашу думку, успішне проведення дерегулювання економіки неможливе без забезпечення умов формування інституційного середовища. Очевидним є подальше проведення адміністративної реформи, яку вже розпочато в Україні. Реформа децентралізації влади має забезпечити де бюрократизацію та дерегулювання на рівні регіонів. Кадрове питання державних службовців залишається нагальним, адже відсутність реформаторів та якісно підготовлених державних службовців органів виконавчої влади (які приймають рішення в рамках реформи) негативно впливає на проведення реформи дерегулювання.

Реформа дерегулювання, реформа децентралізації, адміністративна реформа мають проводитися у тісному зв'язку виходячи із цілей та завдань дерегуляції через реалізацію правил взаємодії в межах відомств, які разом мають мінімізувати адміністративні бар'єри. Переконані, що тільки комплексна взаємодія інститутів дасть змогу досягти поставленої мети і створити таку регуляторну систему, яка б захищала суспільні інтереси та сприяла економічному зростанню, а також забезпечила наближення регуляторних норм до стандартів Європейського Союзу.

Для подолання негативних тенденцій, які склалися в Україні, має бути вирішена проблема створення такої інституціональної системи, яка б актуалізувала регуляторну функцію держави та забезпечила основу для реалізації державної регуляторної політики.

Висновки з проведеного дослідження. Обґрунтовано необхідність формування та розвитку інституціонального середовища як основи державного регулювання економіки та забезпечення ефективності реформ. Виокремлено інститут соціального партнерства як дієвий механізм функціонування громадянського суспільства та забезпечення функціонування інститутів на ідеології «служіння народу». Для забезпечення демократичних принципів побудови відносин між суспільством і владою, відновлення довіри до органів влади та покращання політичної ситуації актуальності набуває публічна відповідальність. Під час розробки стратегії соціально-економічного розвитку України та проведення відповідних реформ найважливішим пріоритетом державного регулювання має стати забезпечення функціонування інституційного середовища національної економіки. Важливим напрямом забезпечення

якості інституційної системи, сприятливих умов для розвитку підприємництва та покращення бізнес-клімату в Україні є дерегуляція.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
2. Гриценко О.А. Місце держави в інституційному просторі трансформаційної економіки / О.А. Гриценко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. Т. 11. – Суми : Мрія-1 ЛТД, УАБС, 2004. – С. 76–82.
3. Прутська О.О. Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці : [монографія] / О.О. Прутська. – К. : Логос, 2003. – 256 с.
4. Носова О.В. Інституціональне реформування в постсоветських країнах: направлення розвитку / О.В. Носова // Постсоветский інституціоналізм: десять лет спустя : [монографія] : в 2-х т. Т. 1. / Под ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуреева. – Донецк : ДонНТУ, 2013. – С. 256–273.
5. Голикова Т.В. Деретулирование хозяйства как способ повышения качества его институциональной среды / Т.В. Голикова, В.П. Мельник // Постсоветский інституціоналізм: десять лет спустя : [монографія] : в 2-х т. Т. 1. / Под ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуреева. – Донецк : ДонНТУ, 2013. – С. 375–394.
6. Мамонтова Н.А. Криза сучасної економічної парадигми у формуванні механізму інноваційного розвитку / Н.А. Мамонтова // Наукові записки. Серія «Економіка». – 2013. – Вип. 23. – С. 74–77.
7. Яцюк А.В. Гражданское общество и формирование новой парадигмы социально-экономического развития в условиях глобализации / А.В. Яцюк // Экономика Украины. – 2015. – № 12 (641). – С. 4–9.
8. Оленцевич Н.В. Социальное партнерство в системе институтов рыночного хозяйства / Н.В. Оленцевич // Постсоветский інституціоналізм: десять лет спустя : [монографія] : в 2-х т. Т. 2 / Под ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуреева. – Донецк : ДонНТУ, 2013. – С. 458–468.
9. Джейкобс С. Як треба скасовувати дозволи для бізнесу: світовий досвід / С. Джейкобс, В. Антоляк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/10/5/562205/>.
10. Інформація щодо рейтингу про легкість ведення бізнесу Doing business [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/>.
11. Реформа дерегулювання в Україні: втрачені можливості : аналіт. звіт. / О.В. Литвинов, Н.М. Литвинова, Н.В. Стандічук [та ін.] ; за заг. ред. О.В. Литвинова. – Д. : МОНОЛІТ, 2012. – 96 с.